

POTENCIÁL VÝTVARNÉHO A UMELECKÉHO PÔSOBENIA VEGETÁCIE V SÍDELNOM VEREJNOM PRIESTORE

THE POTENTIAL OF THE CREATIVE AND ARTISTIC EFFECTS OF VEGETATION IN URBAN PUBLIC SPACE

Ing. Dana Marcinková

ABSTRAKT

Vegetácia plní v urbanizovanom prostredí sídiel množstvo dôležitých funkcií. V súčasnosti, v súvislosti so zhoršovaním kvality životného prostredia, alebo aj s aktuálnymi potrebami adaptácie urbanizovaného prostredia na zmenu klímy, sa zameriavame skôr na jej biologicko-ekologické, environmentálne, či ekosystémové funkcie. Zeleň v urbanizovanom prostredí však zohráva aj významnú estetickú funkciu, na ktorú netreba zabúdať. Článok sa zaoberá potenciálom výtvarného/umeleckého pôsobenia vegetácie v sídelnom verejnom priestore. Vegetácia, nielen v parkoch, sadoch a záhradách ako hlavných komponovaných priestoroch zelene, ale aj v ostatných typoch verejných priestorov, v historických jadrách miest, v sídliskových štruktúrach, v uliciach, v cestnej zeleni, i v zeleni rôznych areálov, v rámci architektonicko-urbanistickej kompozície priestoru zohráva rôznu úlohu, ale vždy ako plnohodnotný kompozičný prvok.

Kľúčová slova: *sídelná zeleň, estetické pôsobenie vegetácie, záhradné umenie, verejný priestor*

ABSTRACT

Vegetation fulfils an amount of important functions in the urban environment of settlements. At present, in connection with the deterioration of the quality of the environment, or even with the current needs of adaptation of the urbanized environment to climate change, we are focusing more on its bio-ecological, environmental, or ecosystem functions. Vegetation in the urban environment, however, has also an aesthetic function, which must not be forgotten. The article discusses the potential of creative/artistic effects of vegetation in urban public space. Vegetation, not only in parks, orchards and gardens as the main areas of designed greenery, but also in other types of public spaces in the historic cores of cities, in the housing estates, in the streets and road-side greenery, in the greenery of various areas, plays in the architectural and urban space composition various roles, but always as a full-valued compositional element.

Key words: *urban greenery, aesthetic effects of greenery, garden art, public space*

1 ÚVOD

Zeleň má v životnom prostredí človeka nezastupiteľné miesto, sprostredkováva nevyhnutný stály kontakt človeka s prírodnou. V umelom, človekom pretvorenom a vytvorenom prostredí plní zeleň celý rad funkcií (Kristiánová, 2012). V súvislosti so zhoršovaním kvality prostredia, sa v poslednom období zameriavame skôr na jej biologicko-ekologické, environmentálne funkcie (Lovell, Taylor, 2013) a zeleň na verejných priestranstvách zabúdame vnímať ako priestorotvorný prvok a plnohodnotnú súčasť komponovaného architektonicko-urbanistického priestoru.

Pojmy zeleň a vegetácia sa všeobecne a zjednodušene stotožňujú, v antropogénnom prostredí však priestor so zeleňou netvorí len rastlinná zložka, preto je presnejšie zeleňou pomenovať biotickú aj abiotickú zložku sadovnícky upraveného priestoru, sadovníckeho diela, v ktorom je vegetácia jedným z kompozičných prvkov.

Vnímanie estetického pôsobenia či zelene ako celku, alebo samotnej vegetácie, sa v priebehu vývoja spoločnosti mení, je spojené najmä s jej symbolickou hodnotou prírody v antropogenizovanom prostredí. Výtvarné pôsobenie zelene môžeme definovať obdobne ako výtvarné pôsobenie architektúry či umeleckého artefaktu (Marcinková, 2017). Podľa Hlaváčka (1984) je umelecké pôsobenie výtvarného umenia definované ako proces estetického osvojovania skutočnosti, v rámci ktorého sa spája zmyslovo-názorné, emocionálne a intelektuálne pôsobenie umeleckého artefaktu na človeka, pričom výtvarné umenie zahŕňa: maliarstvo, grafiku, sochárstvo, architektúru a užité umenie. Wagner (1981) pojem estetického pôsobenia vzťahuje aj na sadovnícku tvorbu. Sadovníckej a krajinárskej tvorbe (alebo inak záhradnej a krajinárskej architektúre) však neprisudzuje právo na význačné miesto vo výtvarnom umení, no podľa neho práve

„zachované klenoty záhradného umenia minulosti dokazujú, že aj v sadovníctve je možné vytvoriť diela, ktoré majú rovnaké estetické vzťahy ako výtvarné artefakty, ale sadovnícka a krajinárska tvorba je skôr porovnateľná s architektúrou. Sadovník nevytvára prírodu, ale jej umelecký obraz a musí popri prírodných zákonitostiach rešpektovať aj estetické zákonitosti.“ (Wagner 1981, s. 31).

Wagner nebol prvým, kto vnímal určitú časť záhradníckej tvorby ako umenie. V 18. storočí obrátil pozornosť filozofov ku krásam prírody aj výrazný rozvoj prírodných vied. Na sklonku 18. storočia Kant považoval za umenie aj záhradníctvo, alebo ešte pred Kantom v období manierizmu pojednával člen rímskej Akadémie Claudio Tolomei o záhradníckom umení a zvláštnom estetickom až výtvarnom význame vody, prírodnom prvku v rámci záhradného umenia (Pospíšil, 1983).

Estetické pôsobenie zelene sa vo verejnom priestore sídla využíva nielen v parkoch, sadoch a záhradách ako hlavných komponovaných priestoroch zelene, ale aj v ostatných typoch verejných priestorov, v historických jadrách miest, v sídliskových štruktúrach, v uliciach, v cestnej zeleni, v mestskom i vo vidieckom prostredí. Vegetácia tu v rámci architektonicko-urbanistickej kompozície priestoru zohráva rôznu úlohu, ale vždy ako plnohodnotný kompozičný prvok.

2 VÝTVARNÝ POTENCIÁL VEGETÁCIE VO VEREJNOM PRIESTORE MESTSKÉHO SÍDLA

2.1 Historický kontext na území Slovenska

Pri skúmaní výtvarného potenciálu vegetácie sa zameriavame na sídelný útvar mestského typu vzhľadom na to, že oproti vidieckemu typu osídlenia je v mestách výraznejšia štruktúra a diferenciacia verejných priestorov aj ich funkcie (Sopirová, 2015, Štěpánková a Kristiánová, 2012), kde môžeme sledovať práve uplatnenie výtvarného pôsobenia zelene. Súvisí to s rozdielnou prevládajúcou funkčnou náplňou oboch typov osídlenia, s urbanistickou štruktúrou, so štruktúrou obyvateľstva, s inou mierou a charakterom zásahov do životného prostredia sídla a z toho vyplývajúcou rozdielnou prevládajúcou funkciou sídelnej zelene.

Väčšina slovenských miest sa formovala v 12. storočí. V západnej kultúre sa záujem o estetický vzťah k prírode formuje od prelomu 17. a 18. storočia. Od 18. storočia spoločnosť začína vnímať ‚prirodzenú krásu‘ prírodných prvkov. História zelene vo verejnom mestskom priestore je pomerne krátka, k masívnemu uplatneniu zelene v urbanistických štruktúrach prišlo v slovenských mestách v priebehu

19. storočia. História tvorby zelene, záhradného umenia je do tohto obdobia viac-menej záležitosťou súkromného priestoru. No na formovanie názoru a dnešnú podobu zelene vo verejnom mestskom prostredí na našom území mali vplyv aj obdobia pred 19. storočím, pričom najvýznamnejšími z hľadiska sledovanej problematiky sú: obdobie baroka a klasicizmu, najmä 2. polovica 18. storočia, romantizmus 19. storočia a moderna 1. polovice 20. storočia. Kompozičné princípy z týchto období sú prítomné v súčasnom verejnom priestore so zeleňou a zeleň pochádzajúca z týchto období sa stala základom významných priestorov verejnej zelene v súčasnosti (Marcinková, 2017).

2.2 Kategorizácia a klasifikácia sídelnej zelene

Z hľadiska viacerých kritérií a vo vzťahu k rôznym okruhom činností, môžeme rozlišovať rôzne kategórie zelene v sídle, napríklad z hľadiska vzťahu k osídleniu (sídelná, prímestská, voľná krajina), polohy v rámci sídelného útvaru (centrálna, špecifická poloha v sídle, prímestská), z hľadiska dominantnej funkcie (rekreačná, zobytnujúca, izolačná, hospodárska, ekostabilizujúca, ochranná, špeciálna zeleň), z hľadiska vlastníckych vzťahov a prístupnosti (verejná, vyhradená, súkromná), z hľadiska pôvodu alebo stupňa synantropizácie (prirodzená, synantropná, kultúrna), z hľadiska historicko-kultúrnych a architektonicko-slohových znakov (pravidelné úpravy – stredoveké, talianska renesancia, manieristické, taliansky barok, francúzsky barok, klasicistické, prírodno-krajinárske, romantické, secesné, moderné), a i kategórie zelene so špeciálnymi funkciami (botanické záhrady, ZOO, cintoríny a pod.). Klasifikácia zelene znamená stanovenie jej hodnoty na základe komplexného posúdenia z viacerých hľadísk, napr. urbanisticko-architektonického, sociálno-psychologického, ekologického, dendrologického a sadovníckeho, estetického a historického, na základe ktorých boli viacerými autormi vypracované aj rôzne metodiky (Kristiánová, 2012).

2.3 Vlastnosti zelene/vegetácie tvoriace jej výtvarný potenciál

Pri vytváraní záhradnícko-krajinárskej kompozície a chápaní vegetácie ako umeleckého výrazového prostriedku platia všeobecné zákonitosti komponovania prvkov, tak ako napríklad v architektonickej alebo výtvarnej kompozícii. Rovnako vytvárame priestorovú kompozíciu, ktorej kvalita je tým vyššia, čím viac sa podarí prepojenie materiálnych prvkov nosnou ideou zjednocujúcou obsah, funkciu, konštrukciu s formou. Narábame s priestorom a materiálom a využívame rovnaké kompozičné prostriedky - pôsobenie svetla a tieňa, proporcie, rytmu, harmónie atď.

Rovnako pracujeme so základnými vlastnosťami formy ako tvar, veľkosť, farba, textúra, poloha, orientácia a pod. aj so základnými prvkami formy v priestore - bod, línia, plocha, objem.

Vegetácia ako živý organizmus so svojím životným cyklom má však aj špecifické vlastnosti, ktoré kompozíciu z abiotických materiálov obohacujú – napríklad vôňa, ale najmä premenlivosť – v závislosti od životného cyklu, ročného obdobia, počasia. Premennivosť dáva nový rozmer aj základným vlastnostiam.

2.4 Výtvarný potenciál zelene/vegetácie v kontexte typov verejných priestorov

Pri nazeraní na sídelnú zeleň ako na priestorotvorný prvok a plnohodnotnú súčasť komponovaného architektonicko-urbanistického priestoru môžeme vychádzať zo základnej typológie sídelnej zelene, vytvorenú Wagnerom (1983), ďalej spracovanej Supukom a Feriancovou (2008), z hľadiska jej plošno-priestorového usporiadania.

Na základe týchto kritérií sú jednotlivými typmi sadovnícky upravených priestorov urbánneho verejného priestoru: parkovo upravená plocha, park, parčík, parková trieda (bulvár), vegetačný pás, stromová aleja – stromoradie (obr. 1), živý plot, stena, skupina drevín, solitéry.

Obr. 1 Výtvarný potenciál stromoradia v uličnom prostore – ulica Fraňa Mojtu v Nitre. Fotografia: Dana Marcinková, 2011.

Pri skúmaní výtvarného potenciálu priestorov so zeleňou je potrebné brať do úvahy aj ďalšie kritériá, najmä polohu v rámci sídla – čím je poloha spoločensky exponovanejšia, tým vyšší je výtvarný potenciál týchto priestorov zelene ako celku, aj potenciál jednotlivých vegetačných prvkov. Takýmito priestormi sú centrálna mestská zóna (Kristiánová a Štěpánková, 2015), pešia zóna, historické jadro, historické záhrady a parkovo upravené priestory, priestranstvá okolo významných budov a pamätníkov, a v týchto polohách sa výtvarný potenciál využíva v relatívne najvyššej miere.

Výtvarný potenciál zelene sa uplatňuje aj v zeleni obytných súborov (obr. 2), hoci tu v jeho využívaní sú aj značné rezervy (Kristiánová, 2016). Uplatňuje sa v cestnej zeleni (uličné stromoradia, spomaľovače dopravy, kruhové objazdy, protihlukové bariéry, oporné múry a iné stabilizačné opatrenia) a v nevyužitých priestoroch, napríklad bývalé priemyselné areály alebo iné špecifické priestory ako inžinierske stavby, technické pamiatky a pod. (Kristiánová a Vitková, 2016, Kristiánová a Bašová, 2017).

Obr. 2 Výtvarný potenciál zelene v parku obytného súboru Ružinov – Park Andreja Hlinku (autor Milučký, F., sadovnícke riešenie Torma, A.). Fotografia: Dana Marcinková, 2014.

2.5 Výtvarný potenciál vegetačných prvkov vo verejnom priestore v kontexte s architektúrou, voľným umením a dizajnom

Architektúra, dizajn, voľné umenie – každá z týchto disciplín nesie v sebe výtvarný aspekt. Všetky tieto disciplíny koexistujú vedľa seba od počiatku dejín ľudskej spoločnosti, pričom sa miera ich vzájomného prelínania sa v priebehu vývoja rôzne mení. Priestorom kontaktu umenia, dizajnu a záhradnej architektúry sú v rámci sídla verejné priestory. Vegetácia v mestskom prostredí sa uplatňuje aj v spojení s architektúrou stavieb, využíva sa na strechách, na fasádach, vo vnútorných átriách, a pod., jej estetický prínos je pridanou hodnotou stavieb, ale ani v týchto prípadoch často krát nie je využitý jej výtvarný potenciál naplno. Záhradné umenie a výtvarné umenie kráčali ruka v ruke dejinami vývoja spoločnosti a spolupôsobili v dvoch základných rovinách: záhradné umenie ako predmet umeleckej činnosti, ktorého vyjadrovacími prostriedkami sú živé prírodné prvky – vegetácia a aj neživý materiál – hlina, kameň, drevo, kov a neskôr ďalšie materiály ako betón, sklo, plasty. Druhá poloha záhradného umenia spočívala vo vytváraní prostredia, rámca pre objekty výtvarného umenia. V súčasnosti sa objavuje tendencia integrácie živých rastlín priamo do umeleckých diel resp. vytvárať umelecké objekty priamo formovaním a tvarovaním živých rastlinných organizmov, prevažne drevín. Umelecký dizajn (Art-design), verejné umenie (Public-art) v rôznych formách (Arbosculpture, Living Sculpture, Green Art, Light Art a i.) sa stávajú súčasťou mestského dizajnu mnohých európskych miest. Art-dizajn vo všetkých svojich podobách je fenomén, ktorý patrí do mestského dizajnu. Svojou osobitosťou môže byť výrazným identifikačným znakom určitého územia. V inej polohe môže vnieť do systému mestského dizajnu náhodilý prvok, zabráňujúci vzniku monotónnosti.

Obr. 2 Výtvarný objekt vytvorený z rastlinného materiálu vo verejnom priestore námestia v Partizánskom ako významný identifikačný znak. Fotografia: Dana Marcinková, 2016.

2.6 Záver

V urbanizovanom prostredí sídiel a pri tvorbe verejných priestorov je potrebné uplatňovať aj výtvarný potenciál vegetácie v kontexte rôznych typov verejných priestorov a výtvarný potenciál vegetačných prvkov v kontexte s architektúrou, voľným umením a dizajnom. Estetické pôsobenie zelene vo verejnom priestore sídla prispieva k celkovému skvalitneniu urbanizovaného prostredia sídla (Jaszczak, 2014). Integrovanie živých prvkov zelene aj do stavebných objektov, či objektov dizajnu a umenia, môže pomôcť vnieť prírodné prvky aj na také miesta urbánnych priestorov, kde nie je možné kvôli rôznym limitujúcim faktorom uplatniť zeleň klasickým spôsobom.

Použitá literatura

- [1] Hlaváček, L. Řeč tvarů, umění vnímat umění. 1. vyd., Praha: Horizont, 1984, 247 s.
- [2] Jaszczak, A., Banaszek, Z., Estetyzacja wsi-problemy zagospodarowania terenów o charakterze turystycznym i rekreacyjnym, Ekologia i technika, Vol. 22, No. 4, 2014, s. 207-214
- [3] Kristiánová, K. Manažment sídelnej zelene. Teoretické východiská a vybrané problémy na príklade Bratislavy. Bratislava : STU, 2012, 92 s.
- [4] Kristiánová, K. Post-socialist transformations of green open spaces in large scale socialist housing estates in Slovakia. In: Procedia Engineering: World Multidisciplinary Civil Engineering-Architecture-Urban Planning Symposium 2016, WMCAUS 2016. Praha, ČR, 13. - 17. 6. 2016. Vol. 161, 2016, online, s. 1863-1867
- [5] Kristiánová, K., Bašová, S. Transformations of old hospital areas - valorization of healing garden values. In: SGEM 2017. 17th international multidisciplinary scientific geoconference. Vol. 17. Nano, Bio and Green - technologies for a sustainable future. Conference proceedings. Sofia, Bulgaria: STEF92 Technology, 2017, s. 1079-1086
- [6] Kristiánová, K., Štěpánková, R. Green infrastructure of Historic city cores – case studies from Slovakia. SGEM 2015, the 15th International Multidisciplinary Scientific GeoConferences, Nano, Bio and Green – Technologies for a sustainable future, Vol. Green buildings technologies and materials, Green design and sustainable architecture, Albena, Bulgaria, Sofia: STEF 92 Technology, 2015, s. 437-443
- [7] Kristiánová, K., Vitková, L. Green spaces as strategy for urban regeneration and development - examples of Bratislava. In: Teka Komisji Urbanistyki i Architektury. Vol. 44, No. 3, 2016, s. 283-288
- [8] Lovell, S.T., Taylor, J.R. Supplying urban ecosystem services through multifunctional green infrastructure in the United States. Landscape Ecology, vol. 28, no. 8, 2013, s. 1447–1463
- [9] Marcinková, D. Estetika sídelnej zelene v kontexte vývoja slovenských miest. In: Monument revue, vedecké recenzované periodikum PÚ SR, č. 2/2017, roč. 6, ISSN 1338-807X, s. 43-54
- [10] Pospíšil, Z. Umění a kýč I. In: Domov, č. 1/ 1983, s. 41
- [11] Sopiřová, A. Verejné priestory vidieckych sídiel – dopad intervencií na identitu. In: Czech Journal of Civil Engineering, vedecký časopis odboru stavebníctva, roč. 1., čís. 2/2015, ISSN 2336-7148, s.105-110
- [12] Supuka, J., Feriancová, L. et al. Vegetačné štruktúry v sídlach, parky a záhrady. Nitra: SPU, 2008, s. 61-76.
- [13] Štěpánková, R., Kristiánová, K. Verejné priestory v urbanistickej štruktúre vidieckych rezidenčných suburbií Bratislavy. In: Člověk, stavba a územní plánování 6, máj 2012, Praha: ČVUT, 2012, s.178-182
- [14] Wagner, B. Základy sadovnické a krajinářské kompozice II, estetické zákonitosti. Skriptá. 1.vydanie, Praha: SPN, 1981, s. 31
- [15] Wagner, B. Sadovnická tvorba I. Sadovnické úpravy v intravilánu. Skriptá. 1.vydanie, Praha : SPN, 1983, 182 s., s.4